

УДК 355.01

ПРОБЛЕМИ ВЕТЕРАНІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Харченко Олена Ігорівна – асистентка кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Мраморнова Олена Михайлівна – асистентка кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті представлений аналіз результатів дослідження актуальних проблем ветеранів антитерористичної операції (АТО) на сході України, проведеного за ініціативою Фонду ветеранів війни і учасників АТО факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у квітні – травні 2016 року. Особливу увагу приділено вивченню проблем зі здоров'ям, працевлаштуванням і соціально-правовим забезпеченням ветеранів АТО, зокрема, рівню їх обізнаності та досвіду користування державними програмами та пільгами. Встановлено, що основними проблемами, що турбують ветеранів АТО, є фінансові труднощі, відсутність власного житла, порушення їхніх прав на соціальні гарантії, незадовільна державна політика, проблеми із власним здоров'ям та бюрократія державних органів при оформленні пільг. Проаналізовано стан та характер трудової зайнятості ветеранів АТО, виявлено об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на процес працевлаштування ветеранів після повернення із зони бойових дій та причини, через які виникає безробіття в цій соціальній групі. Перспективними дослідженнями у даному напрямі автори вбачають аналіз соціальної адаптації учасників АТО як комплексної проблеми, моніторинг їх соціального та психологічного самопочуття, наслідків їх участі в АТО як для них самих, так і для суспільства в цілому.

Ключові слова: антитерористична операція (АТО), ветерани АТО, працевлаштування, здоров'я, державні пільги та програми.

В статье представлен анализ результатов исследования актуальных проблем ветеранов антитеррористической операции (АТО) на востоке Украины, проведенного по инициативе Фонда ветеранов войны и участников АТО факультетом социологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко в апреле – мае 2016 года. Особое внимание уделено изучению проблем со здоровьем, трудоустройством и социально-правовым обеспечением ветеранов АТО, в частности, уровню их осведомленности и опыту использования государственных программ и льгот. Выявлено, что основными проблемами, которые волнуют ветеранов АТО, являются финансовые трудности, отсутствие собственного жилья, нарушение их прав на социальные гарантии, неудовлетворительная государственная политика, проблемы с собственным здоровьем и бюрократия в государственных органах, препятствующая в оформлении льгот. Проанализированы состояние и характер трудовой занятости ветеранов АТО, выявлены объективные и субъективные факторы, которые влияют на процесс трудоустройства ветеранов после возвращения из зоны боевых действий и причины, по которым возникает безработица в этой социальной группе. Перспективными исследованиями в данном направлении авторы видят анализ социальной адаптации участников АТО как комплексной проблемы, мониторинг их социального и психологического самочувствия, последствий их участия в АТО как для них самих, так и для общества в целом.

Ключевые слова: антитеррористическая операция (АТО), ветераны АТО, трудоустройство, здоровье, государственные программы и льготы.

The article presents the results of actual problems of anti-terrorist operation in eastern Ukraine (ATO) veterans research. The survey was conducted in April - May 2016 by faculty of Sociology at Taras Shevchenko national university of Kyiv, on the initiative of the War Veterans and ATO members Foundation. In this study special attention was paid to the issues of health, employment, social and legal support of the veterans: the level of their knowledge and experience of using government programs and benefits in particular. The main problems that ATO veterans have are: financial difficulties, lack of homes, violation of their rights for social security, poor government policies, problems with their health and bureaucracy of government agencies at benefits registration. The veterans' employment was also characterized. The objective and subjective factors that influence the employment of veterans after returning from the combat zone and the reasons of their

unemployment were identified. Comprehensive study of ATO veterans' social adaptation, their social and psychological well-being, an impact of their participation in the ATO on themselves and society - can be the ways of future research

Keywords: anti-terrorist operation (ATO), ATO veterans, employment, health, benefits and programs of the government

З початку військового конфлікту на сході України у квітні 2014 року до теперішнього часу було здійснено 6 хвиль мобілізації, в результаті чого до збройних сил прийшло 210 тисяч осіб [1], частину з яких було направлено до зони бойових дій, а понад 127 тисяч осіб [2] отримали статус учасника АТО. При цьому близько 8 тисяч військовослужбовців було поранено, а більше 2 тисяч – загинуло чи зникло безвісти. На жаль, статистика є приблизною, оскільки частина відповідної інформації є державною таємницею, а окремі дані просто неможливо однозначно проінтерпретувати (наприклад, йдеться про чисельність тих, хто пішли добровольцями та не ставали на військовий облік). Але, незважаючи на існування в Україні державних програм та системи пільг, що спрямовані на матеріальну підтримку ветеранів¹, на шляху їх реалізації стоїть низка перешкод, серед яких необхідно насамперед згадати бюрократичні бар'єри, недостатнє фінансування, відсутність широкого розповсюдження інформації про можливості, які є у ветеранів АТО тощо. При цьому навіть обізнані учасники подій самі не завжди охоче йдуть по допомогу². Тому проблеми ветеранів АТО й питання можливостей держави по їх вирішенню залишаються актуальними та потребують наукового аналізу, що й обумовило наше звернення до теми.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали роботи вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем соціальної політики та її складової частини – соціальної реабілітації, а також дослідження, присвячені аналізу проблем, що стоять перед ветеранами бойових дій в період адаптації до умов мирного життя. Принципове значення при цьому також відіграє розуміння соціальної політики, викладене в Конституції України та Положенні про Міністерство соціальної політики України, в якому одним із пріоритетних напрямів діяльності вказано забезпечення формування та реалізації державної політики щодо соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема, забезпечення їх психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, а також соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, та учасників антитерористичної операції³.

Важливими для розуміння проблем ветеранів АТО, особливостей їх соціальної адаптації після повернення із зони бойових дій є роботи, присвячені проблемам реабілітації учасників локальних військових конфліктів. Так, в роботах Г. О. Акімова, О. С. Лобастова, Р. Грінкера, Д. Шпігеля аналізувалися наслідки бойових психічних травм під час світових війн; А. Д. Бравес, В. С. Гічун, В. В. Ковтун, О. М. Коржиков, Ю. Є. Лях в своїх роботах описували медико-соціальні аспекти реабілітації військовослужбовців; В. С. Березовець, С. В. Захарик, В. В. Знаков, І. І. Ліпатов, Т. П. Пароянц, В. Є. Попов, П. І. Сидоров, В. В. Стасюк досліджували наслідки бойових психічних травм під час воєнних конфліктів та ін. Актуальними в контексті проблеми, що розглядається нами, також є дослідження, присвячені проблемам реабілітації учасників війни в Афганістані (роботи Р. А. Абдурахманова, В. В. Знакова, С. В. Литвинцева, А. А. Ляховського, М. Ш. Магомед-Емінова, Д. В. Ольшанського та ін.).

¹ Указ Президента від 18.03.2015 № 150/2015 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції», розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 359-р «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2016 року № 10-р «Про затвердження плану міжвідомчих заходів з адаптації до мирного життя учасників антитерористичної операції».

² Про це свідчать дані дослідження «Психологічна та соціальна допомога очима ветеранів АТО» (01-03.2016), що було проведено громадським об'єднанням «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій» за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження»: <http://www.psychservice.org/wpcontent/uploads/2016/03/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%E2%80%9C%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%90%D0%A2%D0%9E%E2%80%9D.pdf>.

³ Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423 «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України».

На думку російського соціолога Д. Д. Пожидаєва, соціальний стан військового – учасника бойових дій після звільнення у запас характеризується «кризою ідентичності», що «знаходить прояв у порушенні здатності особистості брати участь у складних соціальних взаємодіях (участі в інтимних відносинах і трудовій діяльності), в яких відбувається реалізація людської особистості і підтвердження її ідентичності» [3]. Дослідники Т. І. Єреміна, Н. П. Крюков, Ю. Ю. Логінова свідчать, що адаптація учасників бойових дій до умов цивільного життя характеризується напруженими відносинами між ними та суспільством. Абсолютна більшість ветеранів негативно ставляться до представників влади (що, до речі, не підтвердилось у нашому дослідженні), вважають, що держава обманула їх. Суспільство ж ставиться до ветеранів з нерозумінням та побоюванням, що посилює реакцію ветеранів на незвичні умови, які вони оцінюють з притаманним їм фронтовим максималізмом [4]. Ще однією проблемою, з якою стикаються ветерани, є посттравматичні стресові розлади (ПТСР). Багато робіт, присвячених цьому феномену, з'являлось, як правило, після значних військових конфліктів (А. М. Краснянський, П. В. Морозов, Н. В. Тарабріна, Є. О. Лазебна, М. Е. Зеленова та ін.). Л. Китаєвим-Смик розроблено типологію учасників бойових дій з деструктивними постстресовими змінами особистості [5]. У той же час проблеми українських ветеранів ще тільки починають входити до кола наукових проблем, що досліджуються вітчизняними соціологами.

Мета даної статті – аналіз основних проблем ветеранів АТО на сході України, які спіткають їх після повернення із зони проведення бойових дій. Для досягнення означеної мети автори намагалися розв'язати такі завдання:

- виявити та описати основні проблеми, що турбують ветеранів АТО після повернення із зони бойових дій;
- охарактеризувати трудову зайнятість ветеранів АТО і визначити, яким чином від'їзд в зону бойових дій позначився на їхньому працевлаштуванні;
- виявити самооцінку стану здоров'я ветеранів АТО та фактори, що, на думку респондентів, на нього впливають;
- з'ясувати рівень обізнаності, досвід користування та задоволеність державними програмами та пільгами, що спрямовані на підтримку учасників АТО та їхніх сімей;
- виявити фактори впливу на користування державними програмами та пільгами.

Матеріали публікації ґрунтуються на дослідженні, яке проводилось за ініціативою Фонду ветеранів війни і учасників АТО факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у квітні – травні 2016 року. Генеральну сукупність склала база телефонних номерів ветеранів АТО, які мешкають у м. Києві, Київській, Кіровоградській, Запорізькій, Рівненській, Одеській областях, надана Фондом (13934 номери); вибірка сукупність становила 904 номери телефону. Спосіб відбору – проста випадкова вибірка. Довірча ймовірність – 0,99; похибка вибірки – 5%. Метод збору соціологічної інформації – телефонне опитування. Рівень досяжності респондентів (response rate) – 42%.

Основні проблеми, що турбують ветеранів АТО. Відповідаючи на питання про актуальні життєві проблеми, чверть респондентів (24,4 %) зазначила, що таких проблем у них на даний момент немає, 2,0% опитаних утруднились відповісти, а практично три чверті опитаних ветеранів АТО (73,6%) вказали на наявність таких проблем. Йшлося насамперед про фінансові негаразди (проблема відсутності житла, хоча і називалась респондентами окремо, втім її можна розглядати як наслідок фінансових проблем), третю та четверту «сходинку» посідають питання порушення прав на соціальні гарантії та незадоволеність владою, «топ 5» проблем завершують проблеми зі здоров'ям. Власне психологічні проблеми, як важливі, були артикульовані незначною кількістю осіб (табл. 1).

Фінансові труднощі та проблеми з працевлаштуванням. Як свідчать отримані дані, існує тісний кореляційний зв'язок між такими характеристиками, як відсутність роботи у респондента, фінансові труднощі та рівень матеріального стану сім'ї. Так, половина опитаних на момент проведення дослідження продовжувала служити в армії або знаходилась в зоні проведення АТО, третина респондентів (33,1%) мала постійну роботу, у той же час практично кожен десятий з опитаних ветеранів був безробітним (рис. 1).

Проблеми, що турбують ветеранів АТО⁴ (N=1042,%)

Проблеми	%
Фінансові труднощі	27,3
Відсутність власного житла	23,4
Порушення прав на соціальні гарантії (невиплата "бойових" за перебування на передовій, ненадання передбачених законодавством пільг)	19,4
Незадоволеність державною політикою/владою тощо	18,5
Проблеми із власним здоров'ям	16,5
Бюрократія державних органів при оформленні пільг	15,9
Проблеми з працевлаштуванням	8,8
Неоціненність заслуг/зусиль/жертви/досвіду ветеранів АТО	5,9
Проблеми, пов'язані з армією (матеріальне забезпечення Збройних Сил, неможливість звільнитися з контракту) ⁵	4,3
Продовження війни	4,0
Відчуття, що війна не змінює звичок цивільних людей	3,4
Проблеми з порозумінням у сім'ї	2,9
Психологічні/психічні проблеми (роздратування, порушення сну, галюцинації, депресія)	2,8
Проблеми зі здоров'ям близьких родичів	2,5
Відсутність кваліфікованої психологічної допомоги	1,1
Проблеми у спілкуванні/розумінні/прийнятті з друзями, з колегами тощо	0,8
Інше	3,5

Рисунок 1. Основний тип зайнятості ветеранів АТО (N=904, % до тих, хто відповів)

Основними причинами, через які ветерани АТО не працюють, були названі такі, як відсутність у місці їх проживання вільних/прийнятних робочих місць (36,3%) та неможливість працювати через проблеми зі здоров'ям (28,1%) (табл. 2).

Для визначення впливу факту перебування в зоні проведення АТО на нинішню працевлаштованість ветеранів, ми запитали про наявність роботи до участі в АТО. Так, до від'їзду в зону АТО працювали більше двох третин респондентів (78,6%), інші були непрацевлаштованими. На момент опитування 35,8% учасників АТО з групи непрацевлаштованих до від'їзду в зону бойових дій отримали джерело постійного заробітку шляхом служби в армії; у той же час 8% ветеранів, які до від'їзду в зону бойових дій мали роботу, виявилися безробітними⁶:

⁴ Дане питання формулювалося як відкрите, тому не містило переліку варіантів відповіді.

⁵ 12 липня 2016 року (після проведення дослідження) в рамках закону «Про внесення змін до закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо уточнення термінів військової служби за контрактом (№ 4689), військовослужбовцям дозволили достроково розривати контракт.

⁶ Коефіцієнт спряженості = 0,271

Таблиця 2.

Основні причини, через які респонденти не працюють
(можна було обрати декілька варіантів відповіді) (N=135; % до тих, хто відповів)

Причини	%
У місці проживання відсутні вільні робочі місця	36,3
Немає можливості працювати через проблеми зі здоров'ям (поранення/інвалідність тощо)	28,1
Немає бажання працювати	10,4
Упереджене ставлення роботодавців до ветеранів АТО	7,4
Недостатньо кваліфікації/досвіду/освіти	5,9
Немає необхідності працювати	4,4
Інше	7,5

Таблиця 3.

Зв'язок основного типу зайнятості і працевлаштуванням ветеранів АТО до від'їзду у зону бойових дій (% до тих, хто відповів, N=902)

Основний тип зайнятості ветеранів АТО	Працевлаштований до від'їзду у зону бойових дій	Непрацевлаштований до від'їзду у зону бойових дій
Продовжують служити в армії / в АТО	54,3	35,8
Працюють	34,8	30,1
Навчаються (студент, курсант, аспірант тощо)	0,1	1
Підробляють у різних місцях залежно від обставин	1,4	4,7
Непрацюючий пенсіонер за віком	0,4	5,2
Непрацюючий пенсіонер за інвалідністю	1,6	2,1
Не працюють і не мають жодних джерел доходу	3,1	8,3
Зареєстрований безробітний	4,9	11,9
Інше	0,1	1,0

Отже перебування в АТО неоднозначно вплинуло на працевлаштованість учасників, втім знайшли роботу в армії у чотири рази більше людей, ніж її втратили внаслідок перебування у зоні АТО. За даними державної служби зайнятості, офіційний статус безробітного станом на 1 серпня 2016 року мали 22,3 тис. учасників АТО. 20,5 тис. із них отримують матеріальну допомогу по безробіттю [6].

Якщо порівняти працевлаштованість ветеранів АТО до від'їзду в зону бойових дій в розрізі областей проживання⁷, то найбільший показник працевлаштування в Києві (88,5% працевлаштованих і 11,5% непрацевлаштованих), а найменший – у Кіровоградській області (64,6% і 35,4% відповідно). Ці дані корелюють з офіційною інформацією державної служби зайнятості про розподіл рівня безробіття (за методологією МОП) у першому кварталі 2016 року за областями. Так, найнижчий рівень безробіття спостерігався у Одеській (6,4%), Харківській та Київській областях (по 7,2%) та місті Києві (7,1%), а найвищий – у Тернопільській, Кіровоградській, Волинській (по 12,9%), Донецькій (14,8%) та Луганській (16,7%) областях [7].

Щодо віку безробітних з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, то найбільша частка таких серед осіб віком 35-44 роки (41%), 19% безробітних у віці 30-34 роки, 18% – старше 45 років, 16% – від 25 до 29 років, 6% – у віці 15-24 роки. Щодо освіти безробітних з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, то майже половину становлять особи з професійно-технічною освітою; 24% – з вищою, 28% – з початковою та середньою.

Опитані ветерани зазначають, що частина роботодавців не бажають брати на роботу ветеранів АТО, говорячи про їх непередбачуваність, побоюючись їх поведінки, наслідків фізичних травм та контузій.

Щодо відсутності житла, то було виявлено значущий зв'язок⁸ між наявністю даної проблеми та типом населеного пункту, де проживає респондент: так, серед ветеранів, що живуть в обласних центрах, 20,3% вказували на проблему відсутності житла, тоді як серед тих, хто живуть в селах, таких всього 11%, а в районних центрах та інших містах – 14%. Також найчастіше про житлову проблему згадували ті

⁷ Коефіцієнт спряженості = 0,173

⁸ Коефіцієнт спряженості = 0,342

ветерани, які живуть у Одеській області (26,5%) та м. Києві (19,5%), значно менше таких відповідей було зафіксовано у відповідях тих, хто проживає у Кіровоградській області (7%). Серед тих, хто продовжує служити в армії, житлові проблеми хвилюють приблизно кожного п'ятого (21,9%). Зрозуміло, що ті респонденти, хто винаймає житло або проживає в гуртожитках, частіше зазначали проблему відсутності житла (34,9% та 29,9% відповідно).

Проблеми ветеранів АТО, пов'язані зі здоров'ям. Характеризуючи стан свого здоров'я, трохи більше половини опитаних (58,3 %) оцінили його як таке, що мають й інші їхні ровесники, в той час як майже чверть ветеранів вважають, що мають більш серйозні проблеми зі здоров'ям (рис. 2).

Рисунок 2. Самооцінка здоров'я ветеранів у порівнянні з ровесниками (N=904; %)

Як свідчать отримані нами дані, існує значущий зв'язок⁹ між оцінкою стану власного здоров'я та зазначенням ветераном проблеми зі здоров'ям як однієї з головних: чим гірше респондент оцінює власний стан здоров'я в порівнянні з іншими людьми, тим частіше він говорить про проблему зі здоров'ям. Також зазначення проблем зі здоров'ям корелює із сімейним станом респондентів: найбільше скаржаться розлучені (19,1%), менше – одружені (11,2%), а найменше – неодружені ветерани АТО (10,9%). Частіше за інших на власне здоров'я скаржаться сільські жителі (15,9%), менше – мешканці районних центрів (14,8%), обласних центрів (11,3%) та інших міст у цілому. Можна припустити, що на це впливає кількість фізичної роботи, яку має виконувати особа, а, відповідно, і значущість такого фактора як здоров'я.

Також в ході дослідження ми намагалися з'ясувати, як, на думку респондентів, перебування в АТО вплинуло на стан їхнього здоров'я. Так, 46,9% опитаних вважає, що стан їх здоров'я погіршився внаслідок перебування у зоні АТО, практично стільки ж (47,8%) не бачать суттєвих змін, а 4% опитаних ветеранів навіть відчули позитивні зміни (рис. 3).

Рисунок 3. Самооцінка динаміки стану здоров'я у зв'язку із перебуванням у зоні АТО (N=904, %)

⁹ Коефіцієнт спряженості = 0,41

Було виявлено й значущий зв'язок¹⁰ між оцінкою змін стану здоров'я внаслідок перебування в АТО та участю в активних бойових діях. Більшість тих, хто має досвід участі у активних бойових діях, говорять одночасно й про погіршення стану свого здоров'я; більшість тих, хто не був «на передовій», свідчать про відсутність змін у власному здоров'ї (табл. 4).

Таблиця 4.

Зв'язок між самооцінкою стану здоров'я та участю у бойових діях (N=861;%)

Стан здоров'я	Брав участь у бойових діях (72,8% опитаних)	Не брав участі у бойових діях (21,5% опитаних)
Кращий	16,9	8,5
Такий самий	51,9	74,4
Гірший, ніж у більшості людей мого віку	27,4	13,2
Важко відповісти	3,8	3,8

Пільги та державні програми підтримки ветеранів АТО (досвід участі та оцінка користування)¹¹ в контексті проблем порушення прав на соціальні гарантії. Для того, щоб виявити, яким чином задовольняються потреби ветеранів АТО на державному рівні та наскільки така підтримка їх задовольняє, ми запитали ветеранів про знання, досвід використання та задоволеність державними програмами та пільгами (табл. 5). Як свідчать дані, наведені в таблиці 5, найменш відомою і затребуваною з усіх є програма отримання нової спеціальності¹², а найгірш реалізованою – програма з отримання земельних ділянок.

Таблиця 5.

Знання, досвід використання та задоволеність ветеранів державними програмами та пільгами (%)

Програма/пільга	Знання		Досвід ¹³		Задоволеність ¹⁴		
	Знає	Не знає	Користувався	Не користувався	Задоволений	Важко сказати задоволений чи ні	Не задоволений
Пільги у наданні медичного обслуговування	77	23	27	73	64,9	16,2	18,8
Пільги у користуванні транспортом	94	6	82	18	60,8	21,0	18,2
Пільги на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку	94	6	73	27	72,6	17,6	9,8
Програма отримання земельних ділянок	98	2	53	47	24,3	22,8	52,9
Програма зі сприяння отримання нової спеціальності	37	63	8	97	51,9	25,9	22,2

Розглянемо більш детально ситуацію щодо пільг та державних програм підтримки ветеранів АТО.

Пільги у наданні медичного обслуговування. Із широко відомих програм найменш затребуваною виявилася саме ця програма. Існують деякі відмінності серед ветеранів АТО, які користуються пільговим медичним обслуговуванням, щодо їх соціально-демографічних характеристик (область проживання та тип зайнятості)¹⁵. Так, найбільша кількість людей користується даною пільгою у Кіровоградській, Київській та Рівненській областях (40%, 30% та 30% відповідно), а найменш активними користувачами є мешканці Одеської області (17,6%). Найбільша чисельність користувачів пільги – серед ветеранів АТО, які навчаються (66%); непрацюючих пенсіонерів за інвалідністю; серед тих, хто відмічає погіршення свого стану внаслідок перебування в АТО; а також тих, хто оцінює свій стан здоров'я як гірший за однолітків.

¹⁰ Коефіцієнт спряженості = 0,211

¹¹ Детальніша інформація про пільги за посиланням: <http://ato.rv.ua/images/documents/pilgi.pdf>

¹² При державних центрах зайнятості існують курси з перепідготовки фахівців, які допомагають безробітним, зокрема ветеранам АТО, оволодіти новою спеціальністю.

¹³ Про досвід використання програми/пільги запитували лише тих респондентів, які знали про існування програми/пільги.

¹⁴ Про рівень задоволеності запитували лише тих респондентів, які користувалися програмою/пільгою.

¹⁵ Коефіцієнт спряженості = 0,144

Найменше пільгами у наданні медичних послуг користуються респонденти, які продовжують служити в армії; ті, які працюють (21% та 28 % відповідно)¹⁶ та ті, хто не відмічають погіршення свого здоров'я.

Пільги у користуванні транспортом. Використання пільг на транспорт не залежить від матеріального становища респондентів, але серед ветеранів АТО, які мешкають у різних областях України, такі відмінності є. Так, у Києві та в Київській області дослідження зафіксувало найбільшу кількість людей, які користуються пільгами на транспорт, найменшу – у Запорізькій та Рівненській областях¹⁷.

Пільги на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку. Серед соціально-демографічних характеристик, які впливають на активність користування пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку, насамперед слід вказати такі, як наявність дітей, тип житлового помешкання та область проживання. Так, серед тих ветеранів АТО, у яких є діти, користуються пільгами 75,6 %, а серед бездітних – 67,4%¹⁸. Ветерани, що винаймають житло, найменш активно користуються пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку (49%), тоді як власники помешкання лідирують за активністю користування цією пільгою (83,7)¹⁹. У цілому даними пільгами найактивніше користуються мешканці Запорізької (81,9%) та Рівненської областей (79,8%), тоді як найменше – Одеської (63,5%)²⁰ (табл. 6).

Таблиця 6.

Користування пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку в залежності від області проживання (N=849;%)

Область	Користуються пільгами	Не користуються пільгами
Київська	70,4	29,6
Київ	71,5	28,5
Кіровоградська	72,6	27,4
Одеська	63,5	36,5
Рівненська	79,8	20,2
Запорізька	81,9	18,1
Інші області	70,5	29,5

Програма з отримання земельних ділянок. Як свідчать дані нашого дослідження, користування даною програмою залежить від таких характеристик респондентів, як рівень освіти (табл. 7), тип населеного пункту та область проживання.

Таблиця 7.

Користування пільгами на отримання земельної ділянки в залежності від рівня освіти (N=884;%)

Рівень освіти	Користуються	Не користуються
Початкова, неповна середня	92,9	7,1
Середня загальна	66,3	33,7
Середня спеціальна (технікум, училище коледж)	54,0	46,0
Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	47,1	52,9
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)	49,6	50,4
Військова освіта	47,5	52,5

Менш за все користувачів програми серед респондентів з обласних центрів (46,3%), тоді як серед мешканців селищ міського типу, сіл та районних центрів – 66,3%, 58,3% та 59,1 % відповідно²¹. Щодо регіонального розподілу, то найбільше користувачів програми серед жителів Рівненської (61,9%) і Київської (61,7%) областей, менше – у Києві (49,5%), Кіровоградській (53,5%), Запорізькій та Одеській (по 43,8%) областях²².

¹⁶ Коефіцієнт спряженості = 0,228

¹⁷ Коефіцієнт спряженості = 0,130

¹⁸ Коефіцієнт спряженості = 0,084

¹⁹ Коефіцієнт спряженості = 0,298

²⁰ Коефіцієнт спряженості = 0,122

²¹ Коефіцієнт спряженості = 0,146

²² Коефіцієнт спряженості = 0,146

Якщо говорити про активність у використанні державних пільг і програм у цілому, то найбільша кількість респондентів користуються двома (37%) та трьома (30,5%) програмами (рис. 4).

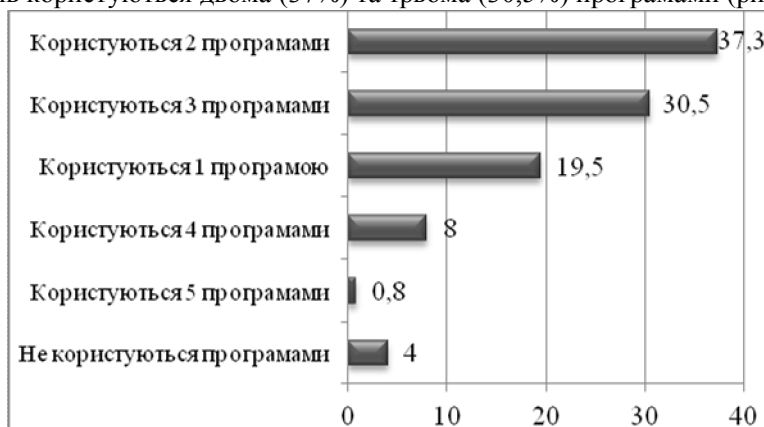

Рисунок 4. Активність користування державними програмами (N=904;%)

Таким чином, основні проблеми, що турбують ветеранів АТО – це фінансові труднощі, відсутність власного житла, порушення їхніх прав на соціальні гарантії, незадовільна державна політика, проблеми із власним здоров'ям та бюрократія державних органів при оформленні пільг. За характером трудової зайнятості, половина опитаних є військовими, цивільно працевлаштовані трохи більше третини опитаних, при цьому значна частка респондентів (більше 10%) не мають роботи.

Фактор від'їзду в АТО неоднозначно позначився на працевлаштуванні ветеранів після їх повернення до мирного життя. З одного боку, значна частка працевлаштованих до від'їзду в АТО після повернення стали безробітними, з іншого – більше третини непрацевлаштованих респондентів до від'їзду в зону бойових дій знайшли джерело забезпечення завдяки службі в армії. Серед причин, через які безробітні ветерани АТО не працюють, переважає причина нестачі вільних і прийнятних робочих місць (36,3%) та неможливість працювати через проблеми зі здоров'ям (28,1%).

Більше половини ветеранів, які брали участь в активних бойових діях, відмічають погіршення стану здоров'я внаслідок перебування в АТО, але разом із тим, незважаючи на складність умов, 53% опитаних орієнтовані на продовження військової кар'єри.

Щодо державних програм, які спрямовані на підтримку ветеранів, то слід зазначити, що респонденти найбільше обізнані з програмою з отримання земельних ділянок та пільгами на транспорт і житлово-комунальні послуги, найменше – з програмою, що сприяє отриманню нової спеціальності. Найбільше респонденти задоволені реалізацією пільг на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку, а найменше – на отримання земельних ділянок. Переважна більшість респондентів користуються одночасно двома-трьома пільгами або програмами.

Перспективними дослідженнями у даному напрямі нами вбачаються дослідження соціальної адаптації учасників АТО як комплексної проблеми, моніторинг їх соціального та психологічного самопочуття, аналіз наслідків їх участі у АТО як для них самих, так і для суспільства в цілому.

Література:

1. Порошенко назвав кількість мобілізованих протягом шести черг мобілізації. УНІАН (24 серпня 2015). [Електронний ресурс] Режим доступу: www.unian.ua/war/1114740-poroshenko-nazvav-kilkist-mobilizovanih-protuyagom-shesti-chergh-mobilizatsiji.html
2. Два роки АТО: скільки жертв принесла українцям неоголошена війна на Донбасі. Інфографіка ТСН. (13 квітня 2016). [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://tsn.ua/ato/dva-roki-ato-skilki-zhertv-prinesla-ukrayincyam-neogoloshena-viyna-na-donbasi-infografika-629981.html>
3. Пожидаев Д. Д. От боевых действий – к гражданской жизни // Социологические исследования. – 1999. – № 2. – С. 70-75.
4. Т. И. Еремина, Н. П.Крюков, Ю. Ю. Логинова. Социально-психологическая адаптация граждан, принимавших участие в боевых действиях. М., 2006. С. 60 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/270/50270/24619?p_page=1
5. С.Ніколасенко Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій при посттравматичному стресовому розладі [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/sfr_2014_7_8.pdf.

6. Щодо надання послуг державної служби зайнятості безробітним з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО. (4 вересня 2016). [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=393494>.
7. Щодо ситуації на ринку праці та діяльності державної служби зайнятості у I півріччі 2016 року. (4 вересня 2016). [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=401365>.